

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΕΡΠΕΣ

Από την εμπειρική παρατήρηση στη μεταφορική χρήση. Ο ρηματικός τύπος βρέχει στον νεοελληνικό παροιμιακό λόγο

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Στην εργασία αυτή εξετάζονται παροιμίες από το ψηφιακό αποθετήριο παροιμιών (Αρχείο Παροιμιών) του Κ.Ε.Ε.Λ., οι οποίες σχετίζονται με το φαινόμενο του βρέχειν, γι' αυτό και το βασικό λήμμα αναζήτησης των παροιμιών είναι το «βρέχει». Η προσέγγιση αφορά στην εξέταση ποικίλων διαστάσεων του φαινομένου, οι οποίες σχετίζονται με τον χρόνο, τον χώρο, την πρόβλεψη των καιρικών φαινομένων και την ερμηνεία τους, ενώ ταυτόχρονα επιχειρείται η ανάδειξη της αναλογίας ανάμεσα στα φυσικά φαινόμενα και την ανθρώπινη συμπεριφορά μέσω της μεταφορικής χρήσης των παροιμιών, με παράλληλη αναφορά στα ειδολογικά ζητήματα που σχετίζονται με τον παροιμιακό χαρακτήρα των κειμένων για τον καιρό.

Λέξεις κλειδιά: Αγροτική ζωή, Μεταφορά, Μετεωρολογικές παροιμίες, Χρόνος, Χώρος

Εισαγωγικές επισημάνσεις

Ο άνθρωπος στις παραδοσιακές κοινωνίες ασχολούνταν σε πολύ μεγάλο βαθμό με την παρατήρηση της φύσης και των φυσικών φαινομένων. Το γεγονός αυτό του επέτρεψε να επιβιώσει, αφού μέσω της παρατήρησης μπορούσε – σε κάποιο βαθμό – να προβλέψει φαινόμενα (μετεωρολογικά κ.λπ.), τα οποία θα προέκυπταν κι έτσι να προχωρήσει στις κατάλληλες προετοιμασίες και ενέργειες για την αντιμετώπισή τους. Ταυτόχρονα, η διαδικασία αυτή ικανοποιούσε τη φυσική περιέργεια των ανθρώπων για όσα συνέβαιναν γύρω τους, καθώς προσπαθούσαν να εξηγήσουν την προέλευση των φυσικών φαινομένων.

Όλες αυτές οι διαδικασίες απασχόλησαν και την επιστημονική Λαογραφία, η οποία ενέταξε στα ενδιαφέροντά της την παρατήρηση των φυσικών φαινομένων

από τον λαϊκό άνθρωπο. Ειδικότερα, αναπτύχθηκε ο κλάδος της *λαϊκής μετεωρολογίας*. Ο Γεώργιος Α. Μέγας στα *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας* κάνει ειδική μνεία στην μετεωρολογία και αναφέρεται σε συγκεκριμένο διάγραμμα μελέτης της, το οποίο περιλαμβάνει τους καιρούς (αστραπή, κεραυνός, βροντή, σύννεφα, βροχή, ομίχλη, πάχνη, χιόνι, χαλάζι, ουράνιο τόξο, άνεμοι, καταιγίδα, ανεμοστρόβιλος, σίφουνας, τελώνια) και τα προγνωστικά του καιρού (βάσει της παρατήρησης των ζώων, των φυτών, συγκεκριμένων ημερών του έτους κ.λπ.), ενώ όλα τα παραπάνω μελετώνται μέσω δοξασιών, θρύλων, παροιμιών για τον καιρό κ.λπ. (Μέγας, 1941-1942: 155-162).

Ανάλογες παρατηρήσεις είχε κάνει και ο Δημήτριος Λουκάτος, ο οποίος εντάσσει το ζήτημα της λαϊκής μετεωρολογίας στις φυσικές και μεταφυσικές αναζητήσεις του ανθρώπου και ειδικότερα στην φυσική παρατήρηση. Το δικό του διάγραμμα μελέτης για τον κλάδο αυτό περιλαμβάνει τους ανέμους, τη βροχή, το ουράνιο τόξο, τους σεισμούς, τα ουράνια σώματα και φαινόμενα, τους μήνες και τις ώρες (Λουκάτος, 1992: 227-232).

Ειδικά για τον κλάδο της λαϊκής μετεωρολογίας στην Ελλάδα έχουν υπάρξει αυτοτελείς μελέτες (βλ. ενδεικτικά Κρεκούκας, 1966· Μαλαβάκης, 1997· Cronin, 2010), οι οποίες αξιοποιούν ποικίλα στοιχεία όπως την παρατήρηση της συμπεριφοράς των ζώων και των φυτών για την πρόβλεψη του καιρού κ.λπ.

Σε κάθε περίπτωση το ζήτημα του καιρού και της αντιμετώπισης του από τον λαϊκό άνθρωπο – και όχι μόνο – φέρνει στο προσκήνιο της έννοια της παρατήρησης. Η εμπειρική παρατήρηση είναι αυτή που του επέτρεψε να διαμορφώσει ένα πλαίσιο ερμηνείας των φυσικών φαινομένων και πρόβλεψης αυτών.

Πολλές φορές η διαδικασία πρόβλεψης των καιρικών φαινομένων εκφράζεται μέσω του παροιμιακού λόγου. Το γεγονός αυτό παρατηρείται ήδη από τον 4ο π.Χ. αιώνα, αφού οι πρώτες παροιμίες για τον καιρό εντοπίζονται στο έργο του Θεόφραστου, μαθητή του Αριστοτέλη (Brunt, 1946: 66). Άλλωστε, ο παροιμιακός λόγος σχετίζεται με την παρατήρηση, αφού προτού φτάσει σε ένα αφηρημένο επίπεδο σκέψης αφορμάται από την εμπειρία (Μερακλής, 2007: 26).

Μια παροιμία για τον καιρό προκειμένου να είναι έγκυρη πρέπει να βασίζεται σε έναν επαρκή αριθμό συμπτώσεων μεταξύ του καιρικού σημείου και του υποτιθέμενου φαινομένου που το ακολουθεί (Hazen, 1900: 191). Επομένως, συμπεραίνει κανείς ότι οι παροιμίες για τον καιρό έχουν κυρίως προγνωστικό χαρακτήρα και σκοπεύουν στην καθιέρωση μιας αιτιακής ή λογικής σχέσης μεταξύ δύο φυσικών φαινομένων που με τη σειρά της οδηγεί σε μια εύλογη δήλωση που αφορά τον καιρό των επόμενων ωρών, ημερών, εβδομάδων, μηνών ή του επόμενου έτους (Kingsbury et al., 1996: 1).

Στόχοι και μέθοδος

Στην παρούσα εργασία θα μας απασχολήσει το φαινόμενο της βροχής και πιο συγκεκριμένα η διαδικασία του *βρέχειν* και πώς αυτή εκφράζεται στον νεοελληνικό παροιμιακό λόγο. Ειδικότερα, θα ασχοληθούμε με παροιμίες από το ψηφιακό αποθετήριο του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών¹.

Στόχος μας είναι να αναδείξουμε την αναλογία ανάμεσα στα φυσικά φαινόμενα και την ανθρώπινη συμπεριφορά, όπως αυτή εκφράζεται μέσω του παροιμιακού λόγου, καθώς ο μεταφορικός χαρακτήρας της παροιμίας σχολιάζει, σε αρκετές περιπτώσεις, την συμπεριφορά των ανθρώπων μέσω της παρατήρησης των φυσικών φαινομένων, αποδίδοντάς της αντίστοιχα χαρακτηριστικά. Παράλληλα, σε ειδοολογικό επίπεδο θα μας απασχολήσουν τα χαρακτηριστικά του παροιμιακού λόγου.

Προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι στο παροιμιακό μας υλικό θα εξεταστούν μόνο τα κείμενα που περιλαμβάνουν το λήμμα *βρέχει*. Επελέγη η ανάλυση του συγκεκριμένου ρηματικού τύπου, καθώς η χρήση διαφορετικού προσώπου του ρήματος *βρέχω* θα έδινε άλλες παροιμίες, οι οποίες δεν σχετίζονται απαραίτητα με το φυσικό φαινόμενο της βροχής. Επίσης, το λήμμα *βροχή* μπορεί να αναφέρεται στο φυσικό φαινόμενο, ωστόσο δεν θα εξεταστεί στην παρούσα εργασία, καθώς ως ουσιαστικό δεν αποδίδει κάποια μορφή ενέργειας². Τέλος, η χρήση του γ' ενικού προσώπου παραπέμπει σε κάτι απρόσωπο, όπως είναι και ο χαρακτήρας των φυσικών φαινομένων (π.χ. *βρέχει*, *χιονίζει* κ.λπ.)³.

Στην ανάλυσή μας θα παραθέσουμε το παροιμιακό υλικό που περιλαμβάνει το λήμμα *βρέχει* χωρισμένο σε θεματικές κατηγορίες, ανάλογα με το τι εκφράζει συνδεδεμένο με συγκεκριμένους άξονες όπως είναι ο χρόνος, ο χώρος, τα καιρικά φαινόμενα, η ερμηνεία τους και οι συνέπειες που αυτά έχουν για τους ανθρώπους. Μέσα από τη μελέτη και ταξινόμηση του υλικού θα προσπαθήσου-

1. Το ψηφιακό αποθετήριο παροιμιών του Κέντρου Λαογραφίας περιλαμβάνει περίπου 133 χιλιάδες τεκμήρια, <http://repository.kentrolaografias.gr/xmlui/>. Το εν λόγω αποθετήριο υλοποιήθηκε, μεταξύ άλλων, στο πλαίσιο του έργου «Εθνικό Δίκτυο Ψηφιακής Τεκμηρίωσης της Αυλής και Υλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ψηφιακή Σύγκλιση» (2012-2015).

2. Το παροιμιακό υλικό που σχετίζεται με το λήμμα *βροχή* είναι πολύ πλούσιο και θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα ξεχωριστής εργασίας.

3. Αρκετές από τις παροιμίες του ψηφιακού αποθετηρίου του Κ.Ε.Ε.Α. συσχετίζονται και με τις παροιμίες της συλλογής του Ν. Γ. Πολίτη, οι οποίες μπορούν να βρεθούν σε διάφορα λήμματα (βλ. Πολίτης, 1899-1902).

με να αναδείξουμε τον μετεωρολογικό χαρακτήρα των παροιμιών, την σύνδεση με την ανθρώπινη συμπεριφορά (όπου αυτή υπάρχει), καθώς και την συζήτηση σχετικά με την παροιμία ως είδος του λαϊκού λόγου με αναφορά στον προβληματισμό σχετικά με το κατά πόσον οι παροιμίες για τα καιρικά φαινόμενα είναι όντως παροιμίες.

Ο χρόνος: Διαστάσεις της αγροτικής ζωής

Ένας από τους βασικούς παράγοντες που συνδέεται με τα φυσικά φαινόμενα είναι ο χρόνος και ιδιαίτερα ο κυκλικός. Άλλωστε ο άνθρωπος στην παραδοσιακή κοινωνία ασχολείται κυρίως με τη γεωργία, συνεπώς η παρατήρηση των φυσικών φαινομένων και οι διαπιστώσεις γι' αυτά ανάλογα με την εποχή δι-αδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο για την επιβίωσή του. Ακριβώς αυτές οι συνθήκες της αγροτικής ζωής οδηγούν και στη δημιουργία παροιμιών (Μερακλής, 2007: 26).

Ήδη ο Νικόλαος Πολίτης είχε ασχοληθεί με το ζήτημα αναφερόμενος σε παροιμίες που αφορούν τους μήνες του έτους (Πολίτης, 1980: 386-400). Στο ψηφιακό αποθετήριο της Ακαδημίας Αθηνών, σε ό,τι αφορά το λήμμα *βρέχει*, αναφέρονται παροιμίες για τον Μάρτιο, τον Απρίλιο, τον Μάιο και τον Ιούλιο (ο οποίος σε όλες τις περιπτώσεις αναφέρεται ως *Αλωνάρης*). Οι παροιμίες παρατίθενται εδώ με βασικό κριτήριο τον μήνα και στη συνέχεια σε αλφαβητική σειρά.

Μάρτιος

Μάρτης βρέχει ποτέ μη βγκάση (βιάζω = αιθριάζω) (Κρήτη)

Κ.Λ.⁴, Χφ.⁵. 447, σ. 28, Κρήτη (Κονδυλάκης Ι.Δ., Κρήτη, 1918)

Μάρτης βρέχει; Ποτέ μημ πάψη (Πάτρα)

Κ.Λ., Χφ. 2268 Β, σ. 414 (Κορύλλος Χ., Πάτραι – Αχαΐα - Ήλις, κ.α., 1910)

Μάρτης βρέχει ποτέ μην πάψει (αδήλου τόπου)

Εφημ. Βραδυνή, Αδήλου Τόπου, 28 Φεβρ. 1937

Μάρτης βρέχει ποτέ μην πάψη (Επτάνησος)

Κ.Λ., Χφ. 1423, φύλ. 52 Β (Κολλυβά-Χατζημιχάλη Αγ., Επτάνησος, 1940)

Μάρτης βρέχει ποτέ μην πάψη (Άσσος Πρεβέζης)

Κ.Λ., Χφ. 2739, σ. 87 (Κολιός Γ.Χ., Άσσος Πρεβέζης, 1963)

4. Κ.Λ.: Κέντρο Λαογραφίας.

5. Χφ.: Χειρόγραφο.

Μάρτης βρέχει, ποτέ μην πάψη (Κεφαλληνία, Λειβαθώ) (Λουκάτος, 1952:14)

Ερμηνεία: Του Μάρτη οι βροχές είναι πολύτιμες.

Μάρτης βρέχει ποτές μην πάψη (Δαρδανέλλια)

Κ.Λ., Χφ. 298, σ. 68 (Βασιλειάδης Κ., Δαρδανέλλια, 1921)

Μάρτης βρέχει, πότε μη 'βιάση! (Σητεία) (Παπαδάκη, 1938: 232)

Ο Μάρτης ο πεντάγνωμος που πέντε γνώμες έχει την ταχινή 'ναι καλλονή, το μεσημέρι βρέχει (Κρήτη, Λασηθί, Άγιος Γεώργιος)

Κ.Λ., Χφ. 1380 Β, σ. 49 (Λιουδάκη Μ., Άγιος Γεώργιος Λασηθίου, 1939)

Ο Μάρτης ο πεντάγνωμος πούχει τις πέντε γνώμες μια βρέχει, μια χιονίζει μια τον ήλιο καμινίζει (Ρόδος)

Κ.Λ., Χφ. 462, σ.192, αρ. 473 (Δρακίδης Γ., Ρόδος, 1917)

Ο Μάρτις ώρα βρέχει και χιονίζει και ώραμ μαρτολουλουδίζει (Σύμη)

Κ.Λ., Χφ. 146, σ. 112 (Χαβιαράς Δ., Σύμη, 1919)

Απρίλιος

Του Απρίλη η βροχή, βρέχει διαμάντια (Αν. Θράκη) (Σταμούλη – Σαραντή, 1956: 266)

Ερμηνεία: Του Απρίλη η βροχή είναι πολύ ευεργετική.

Μάιος

Βρέχει ο Μάης; Μην ανασταλάξη (αδήλου τόπου)

Χωρίς πηγή – Άγνωστος συλλογέας

Όταν πρέπει δε βρέχει και το Μάη νεροποντή! (Πάτρα)

Κ.Λ., Χφ. 2268 Β, σ. 414 (Κορύλλος Χ., Πάτραι – Αχαΐα – Ήλις, κ.α., 1910)

Σ τομ ποντισμένον τογ καιρό το Μάη το μήνα βρέχει (Πάτρα)

Κ.Λ., Χφ. 3, σ. 796, αρ. 1 (Κορύλλος Χ., Πάτραι – Αχαΐα – Ήλις, κ.α., 1918)

Σαν το Μάη που βρέχει (αδήλου τόπου)

Χωρίς πηγή – Άγνωστος συλλογέας

Στην αμαρτωλή(ν) τη χώρα βρέχει το Μάη (Κρήτη, Βιάννος).

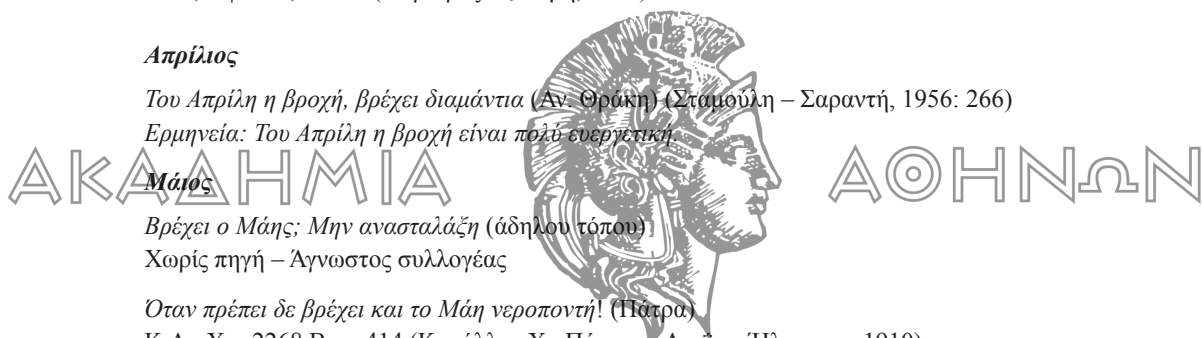
Ερμηνεία: Και το όντι εις αι χώρας ο χειμών είναι αγνός κατά τον Μάϊον, μεγάλην καταστροφήν επιφέρει εκ τα σπαρτά, άτινα καθ' ολομερίαν καταστρέφει.

Κ.Λ., Χφ. 46, σ. 3, (Λουλάκης Στ., Βιάννος Κρήτης, 1917)

Στο γαταραμένε τόπο το Μάη μήνα βρέχει (Σκύρος) (Περδίκας, 1943: 55)

Ερμηνεία: Μετεωρολογική ότι είναι βλαβερά η βροχή το Μάη.

Στο κακορίζικο χωριό το(ν) Μαν το (μ)μήνα βρέχει (Ρόδος) (Δρακίδης, 1937: 212, αρ. 807)

Στο κακορίζικο χωριόν τομ Μαν το βρέχει το νερό (Ρόδος)

Κ.Λ. Χφ. 1568, σ. 187, (Παπαχριστοδούλου Χ., Ρόδος, 1932)

Στο κακορρίζικο χωριό τομ Μάη μέσα βρέχει (Κως)

Κ.Λ., Χφ. 58, σ. 95, 123, αρ. 24 (Ζαράφτης Ι., Κως, 1918)

Στο κακορρίζικο χωριό το(μ) Μαν το (μ)μήνα βρέχει (Ρόδος)

Κ.Λ., Χφ. 462, σ. 210, αρ. 739 (Δρακίδης, Γ., Ρόδος, 1917)

Στο καταραμένο το χωριό το Μάη μήνα βρέχει (Αρκαδία, Κυνουρία, Θυρέα)

Κ.Λ., Χφ. 2784, σ. 26, αρ. 33 (Κουτίβας Στ., Άστρος Θυρέας Κυνουρίας, 1964)

Στο ρημοσκοτέινο χωριό τον Μα μήνα βρέχει (Χίος) (Argenti – Rose, 1949: 925, αρ. 7)

Στομ ποντοσμένον τογ καιρό το Μάη το μήνα βρέχει! (Πάτρα)

Κ.Λ., Χφ. 2268 Γ, σ. 582 (Κορύλλος Χ., Πάτραι – Αχαΐα – Ήλις, κ.α., 1958)

Στον αμαρτωλό κόσμο το Μάη βρέχει (Κύθνος)

Κ.Λ., Χφ. 702, σ. 137 (Βάλληνδας Α., Κύθνος, 1925)

Στον αφορεσμένον τόπο και στων ασεβήδων το χωριό το Μάη μήνα βρέχει (Λακωνία)

Κ.Λ., Χφ. 883, σ. 595, αρ. 211 (Νεστορίδης Κ., Λακωνία, 1928)

Στον έρημο dóπο το Μάη βρέχει (Απειρανθος)

Κ.Λ., Χφ. 1609, σ. 35 (Οικονομίδης Δ., Απειρανθος Νάξου, 1934)

Στον έρημο τόπο το Μάη βρέχει (άδηλου τόπου)

Εφημ. Δωδεκάνησος, εν Αλεξανδρεία, έτ. Ε, αρ. φύλ. 243

Στον έρημον τόπο το Μάη βρέχει (Μήλος)

Κ.Λ., Χφ. 116, σ. 151, 131, αρ. 9 (Ράμφορ Αγ., Μήλος, 1919)

Στον έρημον τόπο το Μάη βρέχει (Σίφνος)

Κ.Λ., Χφ. 655, σ. 15 Β (Δραγάτσης Ι., Σίφνος, 1924)

Στον κακό τόπο το Μάη μήνα βρέχει (Βόνιτσα Αιτωλοακαρνανίας)

Κ.Λ., Χφ. 2006, σ. 119 (Παπαθανασίου Δ., Βόνιτσα Αιτωλοακαρνανίας, 1954)

Στον κακόν τόπον, τον Μάη βρέχει (Αμοργός)

Κ.Λ., Χφ. 1357 Β, σ. 135 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Στον καταραμένο τόπο μήνα Μάη βρέχει (Εύβοια)

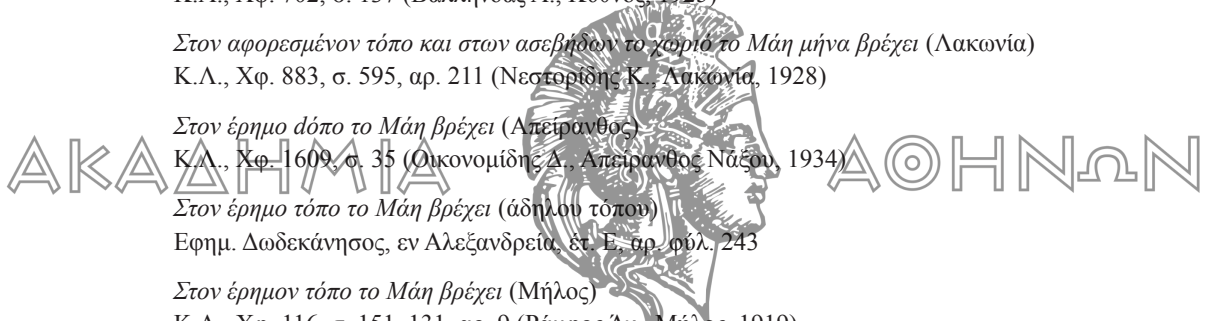
Κ.Λ., Χφ. 2043, σ. 15, αρ. Κ 8 (Κυριαζοπούλου Σπυρ.Δ., Εύβοια, 1954)

Στον καταραμένο τόπο το Μάη μήνα βρέχει (Θεσσαλία)

Κ.Λ., Χφ. 26, σ. 125, αρ. 9 (Ανώνυμος, Θεσσαλία, 1918)

Στον καταραμένο τόπο το Μάη μήνα βρέχει (Θράκη, Αίγιος)

Κ.Λ., Χφ. 29, σ. 201, 345, αρ. 9 (Σαμίδης, Αίγιος, 1918)

Στον καταραμένο τόπο το μήνα το Μάη βρέχει (Μ. Ασία, Βιθυνία, Σιγή).
Κ.Λ., Χφ. 1132, σ. 15 (Λιουδάκη Μ., Σιγή Βιθυνίας, 1938)

Στον καταραμένο τόπο τον Μάη μήνα βρέχει (Κάμπος Χίου)
Κ.Λ., Χφ. 2076, σ. 206 και 126 (Καλησπέρης Λ.Ι., Κάμπος Χίου, 1954)

Στον καταραμένο τόπο τον Μάη μήνα βρέχει (Σάμος) (Ζαφειρίου, 1948/1954: 140)
Ερμηνεία: Διότι δεν ωφελεί τότε η βροχή.

Στον καταραμένο τόπο τον Μάϊον μήνα βρέχει (Λήμνος).
Ερμηνεία: Γιατί χαλούν τ' αμπέλια και πρέπει να ξαναθειαφίσουν και να ξαναγαλαζώσουν.
Κ.Λ., Χφ. 2143, σ. 334 (Παπαγγελής Μ., Λήμνος, 1954)

Στον καταραμένο τόπο, Μάη μήνα βρέχει (Παραμυθιά Θεσπρωτίας)
Κ.Λ., Χφ. 2740, σ. 44, αρ. 240 (Παυλίδης Β.Π., Παραμυθιά, 1963)

Στον καταραμένο τόπο, το Μάη το μήνα βρέχει (Άνδρος) (Βογιατζίδης, 1956: 155, αρ. 26)

Στον καταραμένον βρέχει το Μάη (Ανατ. Κρήτη)
Κ.Λ., Χφ. 1105, σ. 316 (Λιουδάκη Μ., Ανατολική Κρήτη, 1937)

Στον κατηραμένο τόπο τον Μάη μήνα βρέχει (Θεσσαλία)
Κ.Λ., Χφ. 483, σ. 24, αρ. 125 (Ανώνυμος, Θεσσαλία, 1923)

Στον κρουσθέν τόπον το Μάη βρέχει (Αμοργός).
Ερμηνεία: Ότι ανωφελής ή βροχή αν ουχι και βλαβερά.
Κ.Λ., Χφ. 1357 Γ, σ. 36 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Στον Ποντισμένο το χωριό, το Μάη το μήνα βρέχει (Βασσαράς Ημαθίας) (Πρωτόπαπας, 1925: 388, αρ. 49).

Στον ποντισμένο τον καιρό το Μάη τη νύχτα βρέχει (Λακωνία)
Κ.Λ., Χφ. 330 (Νεστορίδης Κ., Λακωνία, 1921)

Στον ποντισμένο τον καιρό το Μάη τη νύχτα βρέχει (Τρίπολη)
Κ.Λ., Χφ. 883, σ. 591, αρ. 212 (Νεστορίδης Κ., Τρίπολη, 1928)

Στον ποντισμένο τόπο το Μάη μήνα βρέχει (Γορτυνία)
Κ.Λ., Χφ. 481, σ. 1212 (Κανδηλώρος Τ., Γορτυνία, 1923)

Στω αμαρτωλώ τη χώρα βρέχει ο Μάης (Κρήτη, Ινναχώριο, Τοπόλια)
Κ.Λ., Χφ. 1161 Β, σ. 44 (Λιουδάκη Μ., Δ. Κρήτη και ολίγα Ανατολικής, 1938)

Στων αμαρτωλώ τη χώρα το Μάη μήνα βρέχει (Μ. Ασία, Τσεσμές, Κρήνη).
Κ.Λ., Χφ. 1132, σ. 80 (Λιουδάκη Μ., Τσεσμές, 1938)

Στων αμαρτωλών τη χώρα το Μάη βρέχει (Ζάκυνθος)
(Μινώτου-Γιαννοπούλου Μ. [Επτανησία Μ.], 1948: 84)

Στων αμαρτωλών τη χώρα το Μάη μήνα βρέχει (Κύθηρα)
Κ.Λ., Χφ. 2327, σ. 338 (Κασιμάτης Ι.Π., Κύθηρα, 1960)

Στων αμαρτωλών τη χώρα το Μάη μήνα βρέχει (Χαμέζι Σητείας)
Κ.Λ., Χφ. 2981, σ. 11 (Καραβιτάκης Ν.Γ., Χαμέζιον Σητείας, 1966)

Στων αμαρτωλών την χώραν ο Θεός τον Μάη βρέχει (Κύπρος, Πάφος, Χαμηλή)
Ερμηνεία: Την λένε οι Καριώτες επειδή την βροχή του Μάϊ την θεωρούνε πολύ επιζήμια.
Κ.Λ., Χφ. 2275, σ. 299 (Χατζηαντωνίου Κ.Σ., Κύπρος – Κτήμα Χαμηλής Πάφου, 1958)

Στων αμαρτωλών την χώραν τον Μάη βρέχει (Αμοργός)
Κ.Λ., Χφ. 1357 Δ, σ. 24 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Στων αμαρτωλών τον τόο Μάη μήνα βρέχει (Κρήτη) (Φραγκάκι, 1949: 16)

Στων αμαρτωλών τον τόπο τον Μάη βρέχει (Αμοργός)
Κ.Λ., Χφ. 1357 Δ, σ. 24 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Την ποντισμένη τη χρονιά, το Μάη τη νύχτα βρέχει (Κορινθία, Σαραντάπηχος)
Κ.Λ. Χφ. 1098, σ. 571 (Κακριδής Ι., Κορινθία, 1937)

Το Μάη βρέχει στον έρημο δόπο (Απείρανθος).
Κ.Λ., Χφ. 1609, σ. 35 (Οικονομίδης Δ., Απείρανθος Νάσου, 1950)

Το Μάη βρέχει, αν βρέξει κι ο Γενάρης (Λακωνία)
Ερμηνεία: Διότι είναι τεκμήριον ευφορίας.

Κ.Λ., Χφ. 330, 1593 (Νεστορίδης Κ., Λακωνία, 1921)

Το Μάη τη νύχτα βρέχει (Πάτρα)
Κ.Λ., Χφ. 3, 796, αρ. 1 (Κορύλλος Χ., Πάτραι – Αχαΐα – Ήλις, κ.α., 1918)

Το Μάη μήνα βρέχει σ' αφορεσμένο τόπο (Ήπειρος, Επτάνησος)
Κ.Λ., Χφ. 2285, σ. 206, αρ. 119 (Μανούσος Αντ., Ήπειρος – Επτάνησος, 1959)

Τον άστοχο το χρόνο το Μάη βρέχει (Λακωνία)
Κ.Λ., Χφ. 330, 1643 (Νεστορίδης Κ., Λακωνία, 1921)

Τον ποντισμένο τον καιρό τον Μάη μήνα βρέχει (Γορτυνία)
Κ.Λ., Χφ. 489, σ. 277 (Κανδηλώρος Τ., Γορτυνία, 1923)

Τον ποντισμένον τον καιρό το Μάη το μήνα βρέχει (Πάτρα)
Κ.Λ., Χφ. 2268, σ. 871 (Κορύλλος Χ., Πάτραι – Αχαΐα – Ήλις, κ.α., 1958)

Ιούλιος (Αλωνάρης)

Στομ ποντισμένον τογ καιρό τον Αλωνάρη βρέχει (Πάτρα)
Κ.Λ., Χφ. 3, αρ. 796 (Κορύλλος Χ., Πάτραι – Αχαΐα – Ήλις, κ.α., 1918)

Το κακορρίζικο χωριό τον Αλωνάρη βρέχει (Παζοί)
Κ.Λ., Χφ. 2250, σ. 17 (Λουκάτος Δ., Παζοί, 1957)

Τον ποντισμένο τον καιρό, τον Αλωνάρη βρέχει (Ζάκυνθος)
(Μινώτου - Γιαννοπούλου Μ. [Επτανησία Μ.], 1948: 79)

Τον ωργισμένο τον καιρό, τον Αλωνάρη βρέχει (Βοιωτία, Αράχοβα)
Κ.Λ., Χφ. 1153 Α, σ. 31 (Ιωαννίδου Μ., Αράχοβα, 1938)

Προφανώς και τα παροιμιακά αυτά κείμενα προέκυψαν από την αγροτική ζωή και την ωφέλεια ή την βλάβη που προκαλούν οι βροχοπτώσεις. Τον Μάρτιο ή τον Απρίλιο π.χ. οι βροχές είναι ωφέλιμες, ενώ τον Μάιο και τον Ιούλιο βλαβερές. Ειδικά για τον μήνα Μάρτιο υπάρχουν παροιμίες, οι οποίες αναφέρονται στο άστατο του καιρού και στο πλαίσιο της προσωποποίησής του στο ότι είναι *πολύγλωμος* (αφού *πότε κλαίει, πότε γελάει*)⁶. Στο πλαίσιο αυτής της προσωποποίησης του Μάρτη ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι αιτιολογικές παραδόσεις, οι οποίες προσπαθούν να ερμηνεύσουν το άστατο του καιρού με αναφορά στη σύζυγο ή στις συζύγους του (Πολίτης, 1904: 619-622)⁷.

Οι περισσότερες παροιμίες αφορούν τον μήνα Μάιο. Είναι εντυπωσιακή μάλιστα η πληθώρα των παραλλαγών. Οι βροχές του Μάη συσχετίζονται με τον τόπο όπου βρέχει και ο οποίος συγκεντρώνει μια σειρά αρνητικών χαρακτηριστικών, αφού τόπος που βρέχει τον μήνα Μάιο είναι: *ποντισμένος, τόπος αμαρτωλών, καταραμένος, κακορίζικος, ρημοσκότεινος, αφορεσμένος και τόπος ασεβών, έρημος, κακός, γρουσούζης*.

Είναι λογική η αντίδραση του λαϊκού ανθρώπου απέναντι στις βροχοπτώσεις του Μαΐου, αφού αυτές είναι καταστροφικές για τους ελαιοπαραγωγούς και τους αμπελουργούς. Υπάρχει δηλαδή η πεποίθηση ότι οι βροχές τον μήνα αυτό οδηγούν στη μικρή καρποφορία των ελαιόδεντρων, ενώ για τα αμπέλια οι βροχές την περίοδο αυτή είναι καταστροφικές. Άλλωστε, *Μάης άβρεχος, μούστος άμετρος* (Μηλίκου-Μαρκαντώνη, 2006: 254). Αντίστοιχες παροιμίες, με αυτές του Μαΐου, έχουμε και για τον Ιούλιο (Αλωνάρης).

Στις περισσότερες περιπτώσεις θα λέγαμε ότι οι παροιμίες αυτές έχουν διαπιστωτικό χαρακτήρα. Ο λαϊκός άνθρωπος δηλαδή μέσω της εμπειρίας διαπίστωσε τις περιόδους του έτους που οι βροχές έχουν θετικό ή αρνητικό αντίκτυ-

6. *Ο Μάρτης πότε κλαίει, πότε γελάει* – Κ.Λ., Χφ. 2178, σ. 21 (Αντίοχος Ν., Ανδραβίδα, 1956). Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι στο ψηφιακό αποθετήριο του Κ.Ε.Ε.Λ. η συγκεκριμένη παροιμία παρουσιάζει πλήθος καταγραφών. Εδώ ενδεικτικά αναφέρεται η παραλλαγή από την Ηλεία.

7. Πρόκειται για τις παραδόσεις υπ' αριθ. 993, 994, 995, 996, 997 και 998.

πο στις καλλιέργειες. Κάποιες από τις παροιμίες όμως συνδέονται και με την πρόβλεψη καιρικών φαινομένων (π.χ. *Το Μάη βρέχει, αν βρέξει και ο Γενάρης*). Αυτές οι παροιμίες είναι μια άλλη κατηγορία και συνδέονται με συγκεκριμένα καιρικά φαινόμενα ή μετεωρολογικές προβλέψεις.

Καιρικά φαινόμενα: Ο μετεωρολογικός-προγνωστικός χαρακτήρας των παροιμιών

Υπάρχει μια κατηγορία παροιμιών, οι οποίες αναφέρονται στα καιρικά φαινόμενα και στην πρόβλεψή τους. Ο Δημήτριος Λουκάτος έχει αναφερθεί σ' αυτή την κατηγορία των παροιμιών, τις οποίες και ονομάζει *μετεωρολογικές* (Λουκάτος, 1992: 228). Το σχετικό υλικό έχει ως εξής:

Αγαπάν το Γαρμπή γιατί βρέχει και κρατεί (Ζάκυνθος)

Κ.Λ., Χφ. 883, σ. 3, αρ. 17 (Νεστορίδης Κ., Λακωνία κ.ά. τόποι, 1928)

Α δεν αστάψη δε βροδά, κι α δε βροδά δε βρέχει, κι α δεν αρχέψη η βροχή ο ποταμός δε δρέχει (Απείρανθος) (Ζευγώλη-Γλέζου, 1963: 54)

Α δεν αστράψη, δε βροντά, κι α δε βροντά, δε βρέχει (Κρήτη)

Εφημ. Η φωνή της Κρήτης, έτ. Α, αρ. φ. 7, 30 – 7 – 1961, σ. 3

Α εν αστράψη ε βροντή κι α εβροντήσ' ε βρέχει (Κάρπαθος)

Ερμηνεία: Τίποτε δε γίνεται χωρίς αιτία

Κ.Λ., Χφ. 431, σ. 12 (Μανωλακάκης Ε., Κάρπαθος, 1922)

Άμα ρίξη στραοπελέχιν κάμνει σαράντα μέρες να βρέξει (Κύπρος, Κισσόνεργα) (Παναρέτου, 1945: 81, αρ. 16)

Ερμηνεία: Σαν πέση κεραυνός, σταματά η βροχή και βρέχει μόνον μετά 40 μέρες

Α(ν) δεν αστράψη δε(ν) βροντά κι α(ν) δε(ν) βροντά δε(ν) βρέχει (Νίσυρος) (Καζαβής, 1940: 149, αρ. 22)

Αν δε μαλώσουν δυό καιροί, δεν βρέχει (Κύθνος)

Κ.Λ., Χφ. 702, σ. 134 (Βάλληνδας Α., Κύθνος, 1925)

Αν δε συγνωφιάση δε βρέχει (Πάτρα)

Κ.Λ., Χφ. αρ. 2268 Β, σ. 414 (Κορύλλος Χ., Πάτραι – Αχαΐα - Ήλις, κ.α. 1958)

Αν δεν αστάψη δε βροντά κι α δε βροντά δε βρέχει, κι α δε νωκατιλ' ωρανός τα νέφη πώς δα βρέχει; (Κρήτη)

Κ.Λ., Χφ. 433, σ. 78 (Ανώνυμος, Κρήτη, 1922)

Αν δεν αστάψη δε βροντάει, κι αν δεν βροντήξει δε βρέχει (Πάτρα)

Κ.Λ., Χφ. 2268 Β, σ. 390 (Κορύλλος Χ., Πάτραι – Αχαΐα - Ήλις, κ.α. 1958)

*Αν δεν αστράψη δεν βροντά κι αν δε βροντά δεν βρέχει κι αν δεν συδέση το νερό ο ποταμός δεν τρέχει*⁸ (Αμοργός)

Κ.Λ., Χφ. 1357 Α, σ. 119 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Αν δεν αστράφτει δεν βροντά, κι αν δε βροντά δεν βρέχει κι αν δε συνδέση το νερό, ο ποταμός δεν τρέχει (Χαμέζι Σητείας)

Κ.Λ., Χφ. 2981, σ. 8 (Καραβιτάκης Ν. Γ., Χαμέζιον Σητείας, 1966)

Αν δεν αστράφτει δεν βροντά, κι 'αν δεν βροντά δεν βρέχει, κι 'αν δε συδέση ο ουρανός, ο ποταμός δεν τρέχει (Θήρα)

Κ.Λ., Χφ. αρ. 2081, σ. 110 (Ζάννος Ε.Α., Θήρα, 1954)

Αν δεν αστράψει δεν βροντά κι αν δεν βροντά δεν βρέχει (Ήπειρος, Επτάνησος)

Κ.Λ., Χφ. αρ. 2285, σ. 28, αρ. 57 (Μανούσος Α., Ήπειρος – Επτάνησος, 1959)

Αν δεν αστράψη δε βροντά, κι αν δε βροντά δε βρέχει (Μάνη)

Κ.Λ., Χφ. 1485, σ. 50 (Τζουμελέας Στ., Μάνη, 1943)

Αν δεν αστράψη δεν βροντά κι αν δεν βροντά δεν βρέχει (Αμοργός)

Κ.Λ., Χφ. 1357 Α, σ. 30 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Αν δεν αστράψη δεν βροντά κι αν δεν βροντά δεν βρέχει (Εύβοια)

Ερμηνεία: Η παροιμία σημαίνει ότι πρέπει να προηγηθούν γεγονότα τίνα ενδεικτικά του αναμενόμενου αποτελέσματος.

Κ.Λ., Χφ. 2043, σ. 10, αρ. Β5 (Κυριαζόπουλος Σπ., Β. Εύβοια, 1954)

Αν δεν μαλλώσουν δυό καιροί, δεν βρέχει (Λιβισι Μ. Ασίας)

Ερμηνεία: Εκ της συγκρούσεως δυό αντίθετην γνώμην παρουσιάζεται η αλήθεια

Κ.Λ., Χφ. 130, σ. 143, 466, αρ. 3 (Μουσαίος, Λιβισι, 1919)

Όντε λιάζει, παίρνει το γαμπά σου, όντε βρέχει, ζάσου (Κρήτη) (Φραγκάκι, 1949: 150)

(γαμπά = χωριάτικο παλτό)

Όντεν ειν' ευγιά βάστα το γαμπά σου κι όντε βρέχει ζιάσου (Κρήτη)

Κ.Λ., Χφ. 927, σ. 49 (Κονδυλάκης Ι.Δ., Κρήτη)

Όταν μπουμπουνίζει δεν βρέχει (Κοζάνη, Μηλιά).

Κ.Λ., Χφ. 2461, σ. 27 (Γιαννάκης Γ., Κοζάνη (Μηλιά), 1962)

Παίρνε το γάμπα όντεν είναι ευγιά κι 'όντε βρέχει ζιά σου (Κρήτη) (Κριάρης, 1920: 420)

(ζιά σου = κάμε ό,τι θέλεις)

---

8. Στο συγκεκριμένο παροιμιακό κείμενο, όπως και στα δύο επόμενα, παρατηρείται το φαινόμενο του πλατυσμού, της επαύξησης του κειμένου δηλαδή (για το φαινόμενο του πλατυσμού, βλ. σχετικά, Λουκάτος, 1962: 148-203· Δουλαβέρας, 2010: 43-50).

Πρώτ' α δε στράψει, δε βροδά, τα' α δε βροδά, δε βρέχει (Σκύρος) (Περδίκας, 1943: 9)
Ερμηνεία: Η γιαγάπη χωρίς βάσανα μια γνωστιμιά δεν έχει

Σα δεν αστράψει δε βροντά κι α δε βροντά δε βρέχει (Κρήτη) (Φραγκάκι, 1949: 11)

Του κακού χρόνου τα νέφη, όταν φανούν βρέχει (Αθήλου τόπου)

Χωρίς πηγή – Άγνωστος συλλογέας

Χωρίς ν' αστράψει δε βροδά το' α δε βροδήζ' δε βρέχει! (Σκύρος) (Περδίκας, 1943: 21)

Παροιμίες αυτού του είδους είναι γνωστές διεθνώς με τον όρο *weather proverbs* (βλ. ενδεικτικά Hulme, 1902: 264-269· Taylor, 1931: 109-121· Ting, 1972: 649-655). Χαρακτηριστικό της ευρύτατης διάδοσης του συγκεκριμένου όρου είναι το γεγονός ότι ο Wolfgang Mieder στη σύνταξη της διεθνούς παροιμιολογικής βιβλιογραφίας (1982) μετρά πάνω από σαράντα (40) αναφορές του συγκεκριμένου όρου που αφορούν είτε συλλογές παροιμιών είτε μελέτες για παροιμίες αυτής της κατηγορίας.

Παρατηρεί κανείς ότι ο προγνωστικός χαρακτήρας των παροιμιακών κειμένων έγκειται στη συσχέτιση δύο φαινομένων (π.χ. αστραπή-βροντή και βροντή-βροχή) και στο πώς το ένα διαδέχεται το άλλο, αναδεικνύοντας έτσι μια αιτιακή-λογική σχέση μεταξύ τους.

Μια άλλη κατηγορία παροιμιών αυτού του είδους σχετίζεται με την πρόβλεψη μετεωρολογικών φαινομένων σε συγκεκριμένες μέρες του έτους:

Και τ' Αι-Νικολοβάρβαρη ή βρέχει ή χιονίζει (Σίφνος)

Κ.Λ., Χφ. 650, σ. 16 (Δραγάτσης Ι., Σίφνος, 1924)

Καλοκαιριά τση Παπαντής, μαρτιάτικος χειμώνας (Κεφαλληνία, Λειβαθώ) (Λουκάτος, 1952: 4)

Ερμηνεία: Η γιορτή της Υπαπαντής είναι στις 2 Φεβρουαρίου. Συνήθως βρέχει, αν όμως τύχη και κάμη καλοκαιριά, αυτό, λέει σημαίνει πως ο Μάρτης θα περάση βροχερός και κρύος.

Παπαντή, καταποντή (γιατί πάντα βρέχει) κι όπου σ' εύρη, σκόλασε (γιατί θα βρέχει πολύ). (Κέρκυρα, Οθωνοί).

Κ.Λ., Χφ. 2344, σ. 410 (Λουκάτος Δ., Οθωνοί -Ερείκουσα-Μαθράκι, 1960)

Παπαντή, καταποντή, κι όπου σ' εύρη, σκόλασε (Μαθράκι)

Ερμηνεία: Συνήθως εκείνη την ημέρα βρέχει και κάνει καταποντή (πολύ νερό). Το φρόνιμο είναι να παρατήσεις τη δουλειά και να φύγεις, γιατί θα βρέχει συνεχώς.

Κ.Λ., Χφ. αρ. 2344, σ. 260-266 (Λουκάτος Δ., Οθωνοί -Ερείκουσα-Μαθράκι, 1960)

Στη μέση του καλοκαιριού, πολλές φορές και βρέχει (Αθήλου τόπου)

Χωρίς πηγή – Άγνωστος συλλογέας

Στην Αγία Βαρβάρα βρέχει κιό Θεός δεν το κατέχει (Κρήτη)

Κ.Λ., Χφ. 447, σ. 20 (Κονδυλάκης, Κρήτη, 1923)

Τ' άη Νικολαβάρβαρα η βρέχει ή χιονίζει, τριγύρω τα Χριστούγεννα κ' οι τοίχοι αποξυλώνουν (Μήλος).

Κ.Λ., Χφ. 116, σ. 152, αρ. 139 (Ράμφορ Άγ., Μήλος, 1919)

Τα Νικολοβάρβαρα για βρέχει για χιονίζει (Αρκαδία, Καστρί Κυνουρίας)

Κ.Λ., Χφ. 1963, σ. 41 (Κασιδόγιαννης Γ.Ι., Καστρί Κυνουρίας, 1953)

Τα Νικολοβάρβαρα κ' οι τοίχοι 'δρώνουν και τα φωτοκάλαντα αποξυλώνουν (Αμοργός)
(Δρώνουν: διότι βρέχει, αποξυλώνουν: ψύχος)

Κ.Λ., Χφ. 1357 Γ, σ. 104 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Παρατηρεί κανείς ότι οι παροιμίες αναφέρονται σε συγκεκριμένες εορτές και συγκεκριμένα την περίοδο των εορτών της Αγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου), του Αγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου)⁹ και της Υπαπαντής (2 Φεβρουαρίου). Ειδικά για την εορτή της Υπαπαντής είναι διαχρονική η λαϊκή πεποίθηση, όπως και στο παροιμιακό κείμενο από την Κεφαλονιά, ότι σε περίπτωση καλοκαιρίας, τις επόμενες μέρες θα ενσκήψει βαρύς χειμώνας. Οι αντιλήψεις αυτές εκφράζονται κυρίως σε Κρήτη και Σμύρνη (Κρεκούκας, 1966: 150).

Ωστόσο, υπάρχει παράλληλα μεγάλη συζήτηση για τα αν αυτά του είδους τα κείμενα είναι όντως παροιμίες (Dundes, 1984: Arofa, 1991: Grzybek, 2016). Με δεδομένο ότι βασικό ειδολογικό χαρακτηριστικό της παροιμίας είναι η μεταφορά, μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι αυτή δεν υφίσταται. Συνεπώς υποστηρίζεται ότι τα κείμενα αυτά αποτελούν ουσιαστικά προλήψεις / δεισιδαιμονίες (Dundes, 1984: 40). Π.χ. στην παροιμία *Και τ' Αι-Νικολοβάρβαρα ή βρέχει ή χιονίζει*, δεν υπάρχει μεταφορά. Το κείμενο αποτελεί μια δήλωση-διαπίστωση, η οποία μάλλον οφείλεται στην παρατήρηση του καιρού την συγκεκριμένη περίοδο (4-6 Δεκεμβρίου) που οδήγησε στο συγκεκριμένο συμπέρασμα¹⁰. Συνεπώς, το κείμενο δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί παροιμία.

Προκειμένου ο Dundes να στηρίζει περαιτέρω την άποψή του για το γεγονός ότι τέτοιου είδους κείμενα δεν αποτελούν παροιμίες, αλλά προλήψεις / δεισιδαιμονίες προχωρά και σε μια δομική ανάλυση αυτών των κειμένων στηριζόμενος στον Frick (Frick, 1926: 1-21, 89-100, 171-188, 254-279), ο οποίος υποστήριξε ότι υπάρχουν τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά στα κείμενα αυτά: α) το σημείο

9. Στο διάστημα αυτό παρεμβάλλεται και η εορτή του Αγίου Σάββα (5 Δεκεμβρίου).

10. Κι αυτός ο διαπιστωτικός χαρακτήρας ισχύει γενικά για τα παροιμιακά κείμενα τα σχετικά με τον καιρό (Granbom-Herranen, 2011: 51).

- καιρικό φαινόμενο, β) ο χρόνος του σημείου – καιρικού φαινομένου, γ) η πρόγνωση και δ) η ημερομηνία / ο χρόνος της πρόγνωσης (Dundes, 1984: 41). Μια τέτοια ανάλυση θα μπορούσε να εφαρμοστεί στο δικό μας υλικό, π.χ. στο κείμενο *Καλοκαιριά τση Παπαντής, μαρτιάτικος χειμώνας*.

Στην περίπτωση αυτού του κειμένου το καιρικό φαινόμενο είναι η *καλοκαιριά* (ο καλός καιρός δηλαδή) και ο χρόνος του φαινομένου η ημέρα της Υπαπαντής (2 Φεβρουαρίου). Η πρόγνωση είναι ο χειμώνας και ο χρόνος της πρόγνωσης ο Μάρτιος, υποδηλώνοντας ότι ο Μάρτιος θα είναι βροχερός και κρύος. Επομένως, σε επίπεδο δομικής ανάλυσης παρουσιάζεται το σχήμα *Αν ισχύει το Α, τότε συμβαίνει το Β* (If A, then B), το οποίο ερμηνεύεται κυριολεκτικά (άρα ελλείπει ο μεταφορικός χαρακτήρας του κειμένου) και αποτελεί δοξασία (Dundes, 1984: 42).

Ωστόσο, μια τέτοια ανάλυση του παροιμιακού υλικού δεν λαμβάνει υπ' όψιν της το πλαίσιο χρήσης (context), ενώ η όλη διαδικασία αναδεικνύει την προσέγγιση του είδους σε επίπεδο αναλυτικής κατηγορίας και όχι σε επίπεδο εθνογραφικό (Agora, 1991: 1), όπου εκεί η έμφαση δίδεται στους ίδιους τους φορείς του λαϊκού πολιτισμού και στις δίκες τους νοηματοδοτήσεις. Σ' αυτήν την περίπτωση μπορεί να αναδεικνύεται ο μεταφορικός χαρακτήρας των παροιμιακών κειμένων και μόνο έτσι καθίσταται σαφής η ειδολογική κατηγορία στην οποία ανήκουν (Dundes, 1984: 44).

Ακριβώς στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης έχει υποστηριχθεί ότι ο όρος *weather proverbs* είναι προβληματικός. Ο Peter Grzybek σε μια απόπειρα ονοματοδοσίας των παροιμιακών αυτών κειμένων έχει προτείνει τον όρο *meteo-prognostic paroemia*, χρησιμοποιώντας τα εξής κριτήρια: το θεματικό (που αναφέρεται στον μετεωρολογικό χαρακτήρα των κειμένων αυτών), το ειδολογικό (που αναφέρεται στον όρο *paroemia*, ο οποίος εδώ χρησιμοποιείται όχι ως συνώνυμος της λέξης παροιμία (proverb), αλλά ευρύτερα περιλαμβάνοντας τις παροιμιακές εκφράσεις, τους οiwονούς, τις προλήψεις, τους βελερισμούς¹¹, τα ρητά, τα αποφθέγματα κ.λπ.) και το λειτουργικό (που αναφέρεται στον προγνωστικό χαρακτήρα των κειμένων, δηλαδή την πρόβλεψη του καιρού). Ο συνδυασμός των τριών αυτών κριτηρίων επιτρέπει τη διάκριση των κειμένων αυτών

11. Οι βελερισμοί αποτελούν «ιδιαιτέρη κατηγορία φραστικών παροιμιόμυθων, όπου η φράση ενσωματώνεται με το πρόσωπο που την είπε. Ο όρος είναι ξενικός και χρησιμοποιείται στη διεθνή λαογραφία (Wellerism) από το 1931. Ετυμολογείται από τον ήρωα του Dickens (στο *The Pickwick Papers*), τον Weller, που όλο τέτοιες ενσωματωμένες φράσεις χρησιμοποιούσε στις κουβέντες του, σαν παροιμίες. Στην Ελλάδα ο όρος είναι γνωστός από το 1953» (Λουκάτος, 1972: 148).

από άλλα παροιμιακά είδη που μπορεί να αναφέρονται π.χ. σε άλλα είδη προβλέψεων (Grzybek, 2016: 288).

Ο χώρος: Από την επιτόπια παρατήρηση στην ανθρώπινη συμπεριφορά

Αρκετές είναι οι παροιμίες που αναφέρονται σε συγκεκριμένους τόπους. Αναφέρονται δηλαδή συγκεκριμένα τοπωνύμια σε αυτές. Κάποια από τα παροιμιακά αυτά κείμενα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν *τοπικές παροιμίες*, αφού τα τοπωνύμια που αναφέρονται τις καθιστούν οικείες στους κατοίκους του συγκεκριμένου τόπου, ενώ για μια ακόμη φορά αναδεικνύεται ο ρόλος της εμπειρικής παρατήρησης στη δημιουργία της παροιμίας. Ο Δημήτριος Λουκάτος αναφέρει χαρακτηριστικά για το συγκεκριμένο ζήτημα: «*Ιδιαίτερα όμως θα θεωρηθεί τοπική μια παροιμία, όταν αναφέρεται σε τοπωνύμια, σε ιστορίες και σε τρόπους ζωής απόλυτα γηγενή*» (Δουλαβέρας, 1994: 207).

Το σχετικό υλικό έχει ως εξής:

Βρέχει, βρέχει κη βρουντά κ' η Ατάλεια μουργούρα (Λιβίσσι Μ. Ασίας)
Κ.Λ., Χφ. 2196, σ. 167, αρ. 486 (Λαμέρας Κ.Γ., Λιβίσσιον Μ. Ασίας, 1956)

Μακτά βροντά, κοντά βρέχει (Αμοργός)
Κ.Λ., Χφ. 1357 Β, σ. 97 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Ολούθε είναι ζαστεριά μον στους Σταθιανούς βρέχει (αδήλου τόπου)
(Σημ. Σταθιάνοι του δήμου Μελιτίνης)
Κ.Λ., Χφ. 883, σ. 447, 201 Α (Νεστορίδης Κ., Λακωνία κ.ά. τόποι, 1928)

Όταν βρέχει η Μέσα Μάνη τίποτε νερό δεν κάνει και όταν βρέχει η Καλαμάτα όλα τα βουνά γεμάτα (αδήλου τόπου)

Ερμηνεία: Όταν το θέρος παρατηρούσι ότι η Μέσα Μάνη έχει σύνεφα, προσμονεύεται βροχή, τότε η ηλιόλουστη Μάνη δεν έχει ελπίδα βροχής, όταν δε η Μεσσηνία συνεφιιάζει τότε ολόκληρη η Μάνη έχει βροχή.

Κ.Λ., Χφ. 762, 13, 26 (Δουκάκης Δ.Χ., 1926)

Στη βάρο βρέχει (Απειρανθος) (Ζενγώλη – Γλέζου, 1963: 67)

Στην Μαδαμάδα βρέχει, σ' ν Ανατολή brodá (Λήμνος, Φυσίνη)
Κ.Λ., Χφ. 1160 Β, σ. 168 (Μέγας Γ., Λήμνος, 1938)

Στην Πάρο βρέχει (Σίφνος)
Κ.Λ., Χφ. 650, σ. 64 (Δραγάτης Ι., Σίφνος, 1924)

Στην Πάρο βρέχει και στην Ανατολή brodá (Γαλανάδες Νάξου).
Ερμηνεία: Άλλα λέω γω και άλλα λες εσύ.
Κ.Λ., Χφ. 1466, σ. 293 (Κορακίτης Δ., Γαλανάδες Νάξου, 1941)

Στην Πορταριά βρέχει βροντά και στο Μεσίρι στράφτει (Μ. Ασία, Λιβίσι/Μάκρη)
Από δίστιχον: Στην Πορταριά βρέχει βροντά και στο Μεσίρι στράφτει, και κει που 'ν η
ααπώ το χιόνιν εστοιβάχτη.

Κ.Λ., Χφ. 1480, σ. 274 (Ιωαννίδου Μ., Λιβίσιον-Μάκρη-Μπάλια, 1943)

Στου Λουζη βρέχει (Κορινθία, Φενεός)

Ερμηνεία: Επί ανθρώπου μη προσέχοντος, αδιαφορούντος δια τι παριού ο λόγος ή και δι' αυτήν την ομιλίαν.

Κ.Λ., Χφ. 1098, σ. 229 (Κακριδής Ι., Κορινθία, 1937)

Τόπους τόπους βρέχει (αδήλου τόπου)

Ερμηνεία: Επί ανθρώπων, είν' οι μεν ευτυχείς οι δε δυστυχείς

Κ.Λ., Χφ. 883, σ. 710 Τ, αρ. 924 (Νεστορίδης Κ., Λακωνία κ.ά. τόποι, 1928)

Παρατηρώντας κανείς το παροιμιακό υλικό διαπιστώνει ότι ο τόπος καταγραφής των παροιμιών δεν ταυτίζεται με τα τοπωνύμια τα οποία χρησιμοποιούνται στα κείμενα. Έτσι π.χ. η Πάρος αναφέρεται σε παροιμίες που έχουν καταγραφεί στη Σίφνο ή τη Νάξο. Οποσδήποτε υπάρχει γεωγραφική εγγύτητα, αλλά δεν υπάρχει ταύτιση. Ακριβώς το γεγονός αυτό αναδεικνύει το πώς η εμπειρική παρατήρηση των καιρικών φαινομένων, που αρχικά μπορεί να ξεκίνησε με τη μορφή διαπίστωσης (π.χ. το ότι στην Πάρο βρέχει ή ότι στο Μανταμάδο βρέχει και στην Ανατολή βροντά, όπως αναφέρει μια παραλλαγή από τη Λήμνο), στη συνέχεια απέκτησε μεταφορικό χαρακτήρα, κάτι άλλωστε που αποτελεί θεμελιώδες χαρακτηριστικό του παροιμιακού λόγου. Έτσι, οι παροιμίες αυτές λέγονται συνήθως για τους ανθρώπους που είναι αδιάφοροι. Ένα συγκεκριμένο εννοιολογικό σύστημα δηλαδή, το οποίο σχετίζεται με τον χώρο, οργανώνεται σε σχέση με κάποιο άλλο (Lakoff-Johnson, 2005: 39). Εδώ ίσως αναδεικνύεται μια αναλογία (Seitel, 1994: 122-139) ανάμεσα στην εμπειρική παρατήρηση που αφορά ένα μέρος μακρινό, όχι τόσο όμως ώστε να μην μπορεί να το παρατηρήσει κανείς, και το μυαλό του ανθρώπου το οποίο κείται αλλού επίσης, δεν βρίσκεται δηλαδή στη θέση που θα έπρεπε. Γνωστές είναι άλλωστε και οι παροιμίες: *Έχει τα μυαλά πάνω από τη σκούφια του*¹² και *Τα μυαλά του είν' από πάν' από το κεφάλι*¹³. Τέλος, σε επίπεδο λαϊκής μετεωρολογίας φαίνεται ότι η γνώση των γεωγραφικών συνθηκών διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην πρόβλεψη φαινομένων (Cronin, 2010: 3).

12. Αδήλου τόπου. Χωρίς πηγή – Άγνωστος συλλογέας.

13. Κρήτη. Κ.Λ., Χφ. 1358, σ. 22 (Λιουδάκη Μ., Κυδωνία-Σμύρνη-Σπάρτη-Λιβαδειά, 1939).

Η διάσταση αυτή παρατηρείται και σε άλλες παροιμίες, μ' έναν πιο αόριστο τρόπο αυτή τη φορά. Στην κατηγορία αυτή κατατάσσονται κείμενα, που στην πλειοψηφία τους δεν αναφέρονται σε συγκεκριμένα τοπωνύμια, αλλά ο τόπος είναι αόριστος, πάντα όμως κάποιος *άλλος*. Πρόκειται για παροιμίες όπου κυριαρχούν τα επιρρήματα *αλλού* και *πέρα*:

Αλλού αστράβει και βροντάει κι' αλλού βρέχει (Λακωνία)

Επί υποκριτών.

Κ.Λ., Χφ. 330, σ.59 (Νεστορίδης Κ., Λακωνία, 1921)

Αλλού βρέχει (Αρκαδία, Γορτυνία)

Κ.Λ., Χφ. 482, σ. 790 (Κανδηλώρος Τ., Γορτυνία, 1923)

Κ.Λ., Χφ. 2292, σ. 33, αρ. 31 (Τρουπής Θ., Σέρβου Γορτυνίας, 1959)

Αλλού βρέχει (Θράκη, Μάνδρα)

Ερμηνεία: Όταν μιλής και δεν σου απαντά ένας.

Κ.Λ., Χφ. 2392, σ. 276 (Ημελλος Στ.Δ., Ξάνθης περιοχή (χωρία: Άβδηρα, Μάνδρα, Κιμμέρια και Κυψέλη, 1961)

Αλλού βρέχει κι αλλού χαλαζώνει (Πόντος, Ινέπολη) (Παπαδόπουλος, 1929: 58,67)

Αλλού βροντά κι αλλού βρέχει (Αμοργός)

Κ.Λ., Χφ. 1357 Β, σ. 54 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Αλλού βροντάει κι αλλού βρέχει (Πάτρα)

Κ.Λ., Χφ. 2268 Β, σ. 415 (Κορύλλος Χ., Πάτραι - Αχαΐα - Ήλις, κ.α., 1958)

Εγώ του μιλώ, και κείνος πέρα βρέχει (Χίος, Κάμπος) (Argenti-Rose, 1949: 849, αρ. 14)

Ο νους του πέρα βρέχει (Σηλυβρία-Στράντζα Θράκης)

Ερμηνεία: Γω του μιλώ και αυτού ο νους ποιος ξέρει που είναι.

Κ.Λ., Χφ. 2283, σ. 7 (Σταμούλη-Σαραντή Ελ., Σηλυβρία-Στράντζα Ανατολικής Θράκης, 1959)

Όζω νου και πέρα βρέχει (Κρήτη)

Κ.Λ., Χφ. 441, σ. 105, 694, αρ. 64 (Ανώνυμος, Κρήτη, 1923)

Όζω νουν και πέρα βρέχει (Αμοργός)

Κ.Λ., Χφ. 1357 Β, σ. 54 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Όζω νους και πέρα βρέχει (Απείρανθος) (Ζευγώλη - Γλέζου, 1963: 215, αρ. 3)

Ερμηνεία: Λέγονται για τον αμέριμνο, τον αδιάφορο. Π. χ. “Μιλώ του και δε μου στρέφ’ απόκριση. Όζω νους και πέρα βρέχει” ή “Ευτό δε done κόφτει ‘ια τίποτα. Κάνει όζω νου ‘ια όλα”.

Πέρα βρέχει (με πλήθος καταγραφών)

Αδήλου τόπου – Κ.Λ., Χφ. 360, σ. 161, αρ. 58 (Μανασσείδης Α.Σ., Άδηλος τόπος, 1921)

Αμοργός – Κ.Λ., Χφ. 1357 Α, σ. 14 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Ανατολική Θράκη – Σταμούλη-Σαραντή, 1956: 271)

Ήπειρος – Κ.Λ., Χφ. 51, σ. 14, 172 (Ανώνυμος, Ήπειρος, 1919)

Θράκη (Αβδηρα) – Κ.Λ., Χφ. 2392, σ. 225 (Ημελλος Στ.Δ., Ξάνθης περιοχή (χωρία: Άβδηρα, Μάνδρα, Κιμμέρια και Κυψέλη, 1961)

Ιθάκη (Πλατριθιάς) – Κ.Λ., Χφ. 2207, σ. 18, αρ. 132 (Σταμουλάτος Ν., Ιθάκη (χωρία Ανωγή και Πλατριθιάς, 1956)

Ιωάννινα – Κ.Λ., Χφ. 918, σ. 3, 3 (Κατζιούλης Π., Ιωάννινα, 1928)

Κως – Κ.Λ., Χφ. 58 σ. 91, 59 (Ζαράφτης Ι., Κως, 1919)

Μακεδονία – Κ.Λ., Χφ. 43, σ. 25, 83 (Τσικόπουλος Ι., Μακεδονία, 1910)

Νάξος (Απείρανθος) – Ζευγώλη-Γλέζου, 1963: 67

Σκύρος – Περδίκας, 1943: 26

Φιλιππούπολη – Κ.Λ., Χφ. 965, σ. 145 (Αποστολίδης Μ., Φιλιππούπολις, 1934)

Πέρα βρέχει μέσα τρέχει (Παραμυθιά Θεσπρωτίας)

Ερμηνεία: Παροιμία ανομοιογένειας, διότι όταν βρέχει μακράν δεν μπορεί να τρέχει μέσα στο σπίτι μας, αν και κυρίως χρησιμοποιείται ως παροιμία αδιαφορίας και αμελείας.

Κ.Λ., Χφ. 2740, σ. 58, αρ. 337 (Παυλίδης Β.Π., Παραμυθιάς περιοχή, 1963)

Πέρα βρέχει στη Καραμανιάν χιονίζει (Κύπρος)

Ερμηνεία: Λέγεται επί των δεικνόντων αδιαφορίας ή απροσεξίας διά κάτι.

Κ.Λ., Χφ. 1634, σ. 8 (Νικολάου Θ., Κύπρος, 1951)

Πέρα στου Λούζη βρέχει (Κορινθία, Φενεός)

Ερμηνεία: Επί ανθρώπου μη προσέχοντος, αδιαφορούντος δια τι παριού ο λόγος ή και δι' αυτήν την ομιλίαν.

Κ.Λ., Χφ. 1098, σ. 229 (Κακριδής Ι., Κορινθία, 1937)

Πέραν βρέχ' (Πόντος, Κοτύωρα) (Ακογλου, 1939: 165)

Στα περ' αμπέλια βρέχει (Αν. Θράκη) (Σταμούλη – Σαραντή, 1956: 271-272)

Ερμηνεία: Αδιαφορεί, ο νους του αλλού τρέχει.

Στην πέρα βάντα βρέχει (Λήμνος, Φυσίνη)

Κ.Λ., Χφ. 1160 Β, σ. 168 (Μέγας Γ., Λήμνος, 1938)

Ο μεταφορικός χαρακτήρας των παραπάνω κειμένων είναι πρόδηλος. Οι παροιμίες αυτές, όπως και οι προηγούμενες, αναφέρονται στον αδιάφορο άνθρωπο. Ειδικά για την παροιμία *πέρα βρέχει*, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι αποτελεί βασικό δομικό σχήμα και για άλλες παροιμίες, καθώς η παροιμία αυτή «κατά τόπους δέχτηκε τροποποιήσεις ή επανζήσεις (πλατυσμούς)» (Δουλαβέρας,

1999: 75). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παροιμία *Πέρα στον Λούζη βρέχει* από την περιοχή του Φενεού Κορινθίας. Ο Δουλαβέρας δίνει και την ακόλουθη παραλλαγή: *Στο Λούζι βρέχει και στον Σαϊτά χιονίζει*, υποστηρίζοντας ότι μπορεί να πρόκειται για αρχική διαλογική παροιμία¹⁴ που ενιαιοποιήθηκε: «Ένα πρόσωπο δηλαδή εκφράζει το πρώτο μέρος της παροιμίας, θέλοντας να επιτιμήσει κάποιον για την αδιαφορία του. Π.χ. εγώ σου μιλάω, εσύ στο Λούζι βρέχει. Ο άλλος τότε, για να δικαιολογηθεί ή να διαμαρτυρηθεί ή να επιβεβαιώσει τη διαφωνία απαντά: ... και στον Σαϊτά χιονίζει» (Δουλαβέρας, 1999: 75-76).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και κάποιες άλλες παροιμίες που αναφέρονται επίσης στους αδιάφορους ανθρώπους, στις οποίες χρησιμοποιείται το ρήμα *βρέχει* και αναφέρονται και συγκεκριμένα τοπωνύμια. Ωστόσο, η ιδιαιτερότητά τους έγκειται στη χρήση της φράσης *λάδι βρέχει*:

Λάδι βρέχει (Λακωνία, Καρδαμύλη)

Ερμηνεία: Είναι ακαμάτης, δεν τονε μέλλει για τίποτα, είναι απαθής.

Κ.Λ., Χφ. 890, σ. 116 (Πουλάκης Δ.Γ., Καρδαμύλη, 1928)

Λάδι βρέχει κάστανα χιονίζει (αδήλου τόπου)

Ερμηνεία: Αρμενική. Λέγεται δια παιδιά ή ηλικιωμένους δια τους οποίους άλλοι φροντίζουν π.χ. Τι ανάγκη έχει το παιδάκι μας; Για λόγου το λάδι βρέχει κάστανα χιονίζει.

Κ.Λ., Χφ. 1448, σ. 4 (Πουλάκης, διαφόρων τόπων, 1940)

Λάδι βρέχει κάστανα χιονίζει (Ήπειρος, Κόνιτσα, Βούρμπιανη)

Ερμηνεία: Η παροιμία λέγεται επί των οκνηρών και των παντελώς αδιαφορούντων δια τα εαυτών.

Κ.Λ., Χφ. αρ. 1569 Γ, σ. 16, αρ. 148 (Ρεμπέλης Χ., Βούρμπιανη Κονίτσης, 1948)

Λάδι βρέχει πιπέρ χιονίζει (Κοζάνη)

Κ.Λ., Χφ. 382, σ. 40 (Ζήκος Α., Κοζάνη, 1922)

Λάδι βρέχει σ' τη Κορώνη (Τρίκαλα Κορινθίας)

Κ.Λ., Χφ. 39, σ. 20 (Σταματούλης Ι.Π., Τρίκαλα Κορινθίας - Ξυλόκαστρο, 1919)

Λάδι βρέχει στη Γορώνη (Αργολίδα, Ερμιονίδα, Κρανίδι)

Ερμηνεία: Η φράσις αυτή λέγεται δι' άνθρωπον, ο οποίος δεν πολυσκοτίζεται για κάτι, «δεν του καίγεται καρφί», κατ' άλλην έκφρασιν.

Κ.Λ., Χφ. 2318, σ. 142 (Μερεμέτη Δ., Κρανίδι Ερμιονίδος, 1960)

Λάδι βρέχει στη Γορώνη! (Πάτρα)

Κ.Λ., Χφ. 2268 Β, σ. 566 (Κορύλλος Χ., Πάτραι - Αχαΐα - Ήλις, κ.α., 1958)

14. Για τις διαλογικές παροιμίες, βλ. Taylor, 1931: 156-159.

Λάδι βρέχει στην Κορώνη (Αρκαδία - Γορτυνία, Μεσσηνία)

Κ.Λ., Χφ. 489, σ. 619 (Κανδηλώρος Τ., Γορτυνία, 1923)

Κ.Λ., Χφ. 456, σ. 119 (Δουκάκης Δ., Μεσσηνία, 1923)

Λάδι βρέχει στην Κορώνη κι όποιος θέλει το μαζώνει (Λακωνία)

Κ.Λ., Χφ. 883, σ. 347 Λ, 4 (Νεστορίδης Κ., Λακωνία κ.ά. τόποι, 1928)

Λάδι βρέχει, κάστανα χιονίζει

Κ.Λ., Χφ. 1365, σ. 437, αρ. 193 (Μουσελίμης Σπ., Παραμυθία Ηπείρου, 1939)

Κ.Λ., Χφ. 43 Α, σ. 44 (Τσικόπουλος Ι., Μακεδονία, 1910)

Κ.Λ., Χφ. 2268 Β, σ. 566 (Κορύλλος Χ., Πάτραι - Αχαΐα - Ήλις, κ.α. 1958)

Λάδ' βρέχ' κάστανα χιονίζει

Κ.Λ., Χφ. 214, σ. 101 (Αγακίδης Ι., Ζωπάνιον Σισανίου Μακεδονίας, 1920)

Κ.Λ., Χφ. 427, σ. 44, αρ. 188 (Ανώνυμος, Ηπειροθεσσαλία, 1922)

Κ.Λ., Χφ. 61, σ. 32, αρ. 50 (Ιωαννίδης Αθ., Μακεδονία - Ανασελίτσα, 1919)

Λάδι βρέχει, κάστανο χιονίζει (Ηπειρος)

Ερμηνεία: Επί των μη κηδομένων παντάπαισι

Κ.Λ., Χφ. 319, σ. 23, αρ. 295 (Γόνιος Α., Ήπειρος, 1921)

Λάδι βρέχει, κάστανον χιονίζει (Μακεδονία)

Κ.Λ., Χφ. 43, σ. 82 (Τσικόπουλος Ι., Μακεδονία, 1910)

Τι κάνει; Λάδι βρέχει, κάστανα χιονίζει (Καστοριά)

Κ.Λ., Χφ. 1100 Ζ, σελ. 100 (Ιωαννίδου Μ., Καστοριά, Βογοτσικόν, Κωσταράζι, Χρούπιστα, Μαύροβον, Απόσκεπος και τινων άλλων περίξ, 1937)

Η αναφορά στην Κορώνη αφορά στην αφθονία του λαδιού στην περιοχή (και τη Μεσσηνία ευρύτερα), ενώ τα παροιμιακά κείμενα με την προσθήκη της φράσης *κάστανο / κάστανα χιονίζει* αναφέρονται σε ανθρώπους που λένε ασυναρτησίες, θίγοντας παράλληλα το ζήτημα της απρονοησίας αφού καυτηριάζεται η έλλειψη φροντίδας για το μέλλον¹⁵ (Κούβελας, 2018: 1257).

15. Η φράση *λάδι βρέχει* συσχετίζεται με την αρχαία ελληνική παροιμία *Υπό μανδραγόρων εύδει* (Κούβελας, 2018: 1257), η οποία επίσης αναφέρεται στον αδιάφορο άνθρωπο, σ' αυτόν που βρίσκεται σε ύπνο βαθύ (μεταφορικά), καθώς ο μανδραγόρας έχει υπνωτικές ιδιότητες (Μηλίγκου – Μαρκαντώνη, 2006: 534).

Η ερμηνεία και οι συνέπειες: Από τη μυθολογική εξήγηση στα πρακτικά αποτελέσματα

Σε πολλές περιπτώσεις ο λαϊκός άνθρωπος προσπαθούσε να ερμηνεύσει τα φυσικά φαινόμενα -των μετεωρολογικών συμπεριλαμβανομένων- με μυθικό τρόπο. Έτσι, δημιουργήθηκαν διάφορες μυθικές εξηγήσεις για την προέλευσή τους, οι οποίες με κάποιο τρόπο διατηρήθηκαν στη γλώσσα του λαού. Το ζήτημα απασχόλησε τον Πολίτη, ο οποίος ειδικά για τη βροχή αναφέρει: «*Εκ των εκφράσεων της κοινής γλώσσης προς δήλωσιν της εννοίας του βρέχειν, αίτινες επήγασαν προδήλως εξ αρχαιοτάτων μυθολογικών παραστάσεων, ειζεύρομεν μόνον τας ακόλουθους. Α' Βρέχει ο Θεός. Η συνηθεστάτη έκφρασις, η παράβαλλε το ύει ο Ζεύς των παλαιών, "Βρέχει ο Θεός", "έρρηξεν ο Θεός ένα νερό". Η ραγδαία βροχή καλείται θεοποντιά ή ουδετέρως θεοπόντι, το δ'όμβριον θεϊκό ή θεοτικό νερο, προς διάκρισιν από του φρεατιαίου ή πηγαίου (πηγαδήσιο, βρυσήσιο)» (Πολίτης, 1931: 26)¹⁶.*

Παρατηρεί κανείς ότι για τον λαϊκό άνθρωπο η βροχή είναι φαινόμενο που αποδίδεται στον Θεό. Είναι αξιοσημείωτο ότι το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζεται και στο παροιμιακό υλικό. Ο Πολίτης συνδέει το ζήτημα της θεϊκής προέλευσης της βροχής με τον Δία, ο οποίος χαρακτηριζόταν *νεφελιγενής, υμηθρεμέτης και νέτιος* (Πολίτης, 1931: 27).

Το σχετικό υλικό έχει ως εξής:

Άνταν να θέλει ο Θεός, δίχως τα σύννεφα βρέχει (Κύπρος)

Χωρίς πηγή -Αγνωστος συλλογέας

Βρέχει ο Θεός και φραίγει ο μήνας (Βόιο Κοζάνης)

Κ.Λ., Χφ. 2499, σ. 26, αρ. 128, (Μπακαϊμης Αρ., Ζώνη, Δαμασκηνέα, Δραγασιά, Κλεισώρεια, Πολυκάστανος Βοίου, 1962)

Βρέχει ο Θεός και βρέχομαι (Αμοργός)

Κ.Λ., Χφ. 1357 Β, σ. 71 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Βρέχει ο Θεός και βρέχομαι, χιονίζει και χιονίζομαι (Κεφαλληνία, Πύλαρος) (Λουκάτος, 1952:149, αρ. 1014)

Ερμηνεία: Ό,τι γίνεται είναι από το Θεό.

16. Ο Πολίτης αναφέρεται και σε άλλες εκφράσεις της γλώσσας του λαού που θεωρεί ότι προέρχονται από μύθους για την εξήγηση του φαινομένου της βροχής. Ωστόσο, περιοριζόμαστε στη φράση «Βρέχει ο Θεός», γιατί περιλαμβάνει το λήμμα, το οποίο μας ενδιαφέρει στην παρούσα εργασία, καθώς υπάρχουν αρκετά παροιμιακά κείμενα που περιλαμβάνουν αυτή τη φράση.

Θέλει ο Θεός και βρέχει ο μήνας (Γορτυνία, Μανιάκι Μεσσηνίας, Σπάρτη)

Κ.Λ., Χφ. 694, σ. 200 (Σακελλαριάδης Χ., Γορτυνία, 1925)

Κ.Λ., Χφ. 1508 σ. 94 (Τσάκωνα Μ., Μανιάκι Μεσσηνίας, 1944)

Κ.Λ., Χφ. 1372, σ. 262 (Λιουδάκη Μ., Σπάρτη, 1939)

Ο Θεός αν θέλ' βρέσς κι αν θέλ' κι βρέσς (Καστανούσα Σερρών)

Κ.Λ., Χφ. 2056, σ. 2 (Κωνσταντινίδου Χ., Καστανούσα Σιντικής, 1954)

Ο Θεός βρέχει μια μέρα και το σπίτι μας βρέχει δύο (Αμοργός)

Κ.Λ., Χφ. 1357 Ε', σ. 88 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Ο μήνας βρέχει; Ο Θεός το θέλει (Λάστα Γορτυνίας, Αρκαδία)

Χωρίς πηγή – Άγνωστος συλλογέας

Ο πλάστης μου χωρίς τα νέφη βρέχει (Κύπρος: Λευκόνοικο, Μεσαόρια)

Κ.Λ., Χφ. 2352, σ. 110, αρ. 23 (Ηλιάδης Γ., Κύπρος Λευκόνοικον-Μεσαορία, 1960)

Όποιος ελπίζει σ' το θεό σ' εκείνον όπου βρέχει και νηστικός αν βραδυαστή αδείπητος δεν πέφτει (Σηλυβρία Θράκης)

Κ.Λ., Χφ. 176, σ. 13, αρ. 166 (Δημοσθενόπουλος Σ., Σηλυβρία, Κεσάνη, 1920)

Πεθε μέρες βρέχει ο Θιός κι έξε το σκαπόσιτο (Απείρωνθος) (Ζευγώλη-Γλέζου, 1963:67)

Ερμηνεία: Λέγεται όταν στάξη η στέγη. Σκαπόσιτο – παλιόσιτο, σπίτι που είναι σαραβαμιασμένο

Πέντε ημέρες βρέχει ο Θεός και έξη το παλιόσιτο (Βουρβουρα Κυνουρίας, Αρκαδία)

(Μαντζουράνης, 1925-26:150)

Πέντε μέρες βρέχει ο Θεός και δέκα το παλιόσιτο (Λακωνία)

Κ.Λ., Χφ. 883, σ. 525, αρ. 117 (Νεστορίδης Κ., Λακωνία κ.ά. τόποι, 1928)

Πέντε μέρες βρέχει ο Θιός κι' έξι το παλιόσιτο (Αμοργός)

Κ.Λ., Χφ. 1357 Δ', σ. 92 (Ιωαννίδης Ε., Αμοργός, 1939)

Τα θες' α φέρη ο καιρός, κανείς δεν τα κατέχει, μόν' ο μεγαλοδύναμος που ψιχαλεί και βρέχει (Πάτμος)

Χωρίς πηγή – Άγνωστος συλλογέας

Τρεις ημέρες βρέχει ο Θιός και έξε το σπιτάκι μου (Ρόδος)

Κ.Λ., Χφ. 462, σ. 213, αρ. 810 (Δρακίδης Γ.Δ., Ρόδος, 1923)

Παρατηρεί κανείς ότι πέρα από την θεϊκή προέλευση της βροχής και την παντοδυναμία του Θεού (αφού μπορεί να προκαλέσει τη βροχή οποτεδήποτε θέλει, ακόμη και χωρίς σύννεφα), τα παροιμιακά κείμενα τονίζουν τις συνέπειες που αυτή έχει για τον άνθρωπο, ιδίως εάν η διάρκειά της κρατάει κάποιες μέρες, τρεις ή πέντε συνήθως βάσει των παραλλαγών που παρουσιάστηκαν. Ο άνθρω-

πος που ζει φτωχικά, σε ετοιμόρροπα πολλές φορές σπίτια, υποφέρει από τη διάρκεια της βροχής, αφού οι συνέπειές της εξακολουθούν για αρκετό διάστημα.

Συμπεράσματα

Το παροιμιακό υλικό που παρουσιάστηκε στην παρούσα εργασία θέτει στο προσκήνιο τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση και τα φυσικά φαινόμενα σε πολλαπλά επίπεδα. Είναι σαφές ότι η εμπειρική παρατήρηση είναι αυτή που επιτρέπει στον άνθρωπο να εξαγάγει συμπεράσματα σχετικά με τα φαινόμενα αυτά και κατά συνέπεια να μπορεί -στο μέτρο του δυνατού- να προβλέπει τις συνέπειές τους (θετικές ή αρνητικές) και να προχωρεί στις κατάλληλες ενέργειες προκειμένου να ευεργετηθεί από αυτά ή να μετριάσει τα αρνητικά αποτελέσματά τους.

Όλα τα παραπάνω σχετίζονται όμως με κάτι συγκεκριμένο. Η παρατήρηση δηλαδή των φαινομένων οδηγεί τον άνθρωπο σε συγκεκριμένες ενέργειες που οδηγούν σε συγκεκριμένα αποτελέσματα. Το παροιμιακό υλικό όμως μετακινείται από το επίπεδο της συγκεκριμένης σκέψης σε αυτό της αφηρημένης. Έτσι, η εμπειρική παρατήρηση αρχίζει και αποκτά μεταφορικό χαρακτήρα βρίσκοντας εφαρμογή σε ποικίλες περιστάσεις.

Οι διαστάσεις που ανέδειξε το παροιμιακό υλικό και συγκεκριμένα ο χρόνος, η πρόγνωση του καιρού, ο χώρος και η ερμηνεία των φυσικών φαινομένων μπορεί να ξεκινούν από κάτι συγκεκριμένο, χρησιμοποιούνται όμως σε πολλές και διαφορετικές περιπτώσεις προκειμένου να δηλώσουν κάτι διαφορετικό, εκφράζοντας έτσι μια αναλογία ανάμεσα στη φύση και την ανθρώπινη συμπεριφορά.

Η διάσταση του χρόνου μπορεί να βρίσκεται πιο κοντά στη συγκεκριμένη σκέψη και την αγροτική ζωή. Ωστόσο, η προσωποποίηση π.χ. του μήνα Μάρτη σε κάποια παροιμιακά κείμενα μπορεί να βρει εφαρμογή και στον πολύγνωμο άνθρωπο. Ο μετεωρολογικός – προγνωστικός χαρακτήρας των παροιμιών μπορεί να έχει ως βασικό του χαρακτηριστικό την έλλειψη της μεταφοράς (γεγονός που έχει πυροδοτήσει και την όλη συζήτηση σχετικά με το κατά πόσον τα κείμενα αυτά αποτελούν παροιμίες), ωστόσο η αιτιακή – λογική σχέση που συνδέει δύο φαινόμενα μεταξύ τους μπορεί να αποτελεί ταυτόχρονα και έναν τρόπο ερμηνείας για τον συσχετισμό ανθρώπινων χαρακτηριστικών που οδηγούν σε συγκεκριμένες συμπεριφορές. Ο τρόπος αναδεικνύει σε μεγαλύτερο βαθμό την πορεία από την κυριολεκτική στη μεταφορική χρήση, τόσο στο πλαίσιο των τοπικών παροιμιών όσο και σε αυτό των περισσότερο γενικών - αόριστων (στις οποίες κυριαρχούν τα επιρρήματα *αλλού* και *πέρα*), ενώ η ερμηνεία των φυσικών φαινομένων αποτελεί ενδεχομένως μια απόπειρα «προσωποποίησης» του

απρόσωπου χαρακτήρα των φαινομένων αυτών αποδίδοντάς τα στον Θεό¹⁷.

Σε κάθε περίπτωση οι ερμηνείες των παροιμιακών κειμένων είναι τόσες όσες και οι περιστάσεις χρήσης τους, αναδεικνύοντας την πολύ μεγάλη σημασία του συγκεκριμένου (context), ώστε να καθοριστεί η ακριβής σημασία τους. Επομένως, ίσως δεν είναι τόσο σημαντική η διάκριση ανάμεσα σε παροιμίες και προλήψεις / δεισιδαιμονίες. Άλλωστε, τα κείμενα που μελετήσαμε στην παρούσα εργασία και τα οποία σε πολύ μεγάλο βαθμό προέρχονται από τα χειρόγραφα του Κέντρου Λαογραφίας, αποτελούν έναν δείκτη για το τι ο ίδιος ο λαός θεωρεί πως είναι η παροιμία. Η έμφαση στους ίδιους τους φορείς του λαϊκού πολιτισμού και στο πώς αυτοί τον αντιμετωπίζουν υπενθυμίζει για μια ακόμη φορά ότι ο λαϊκός πολιτισμός έχει αξία κυρίως γιατί είναι χρήσιμος στο εκάστοτε παρόν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

17. Ή στον Δία, σύμφωνα με τους αρχαίους Έλληνες.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Ακογλου, Ξ.Κ., *Από τη ζωή του Πόντου. Λαογραφικά Κοτύωρων*, Τυπογραφείο Γ.Π. Ξένου, Αθήναι 1939.
- Βογιατζίδης, Ι.Κ., «Γλώσσα και λαογραφία της νήσου Άνδρου Γ», *Ανδριακά Χρονικά* 6, εν Αθήναις 1956.
- Δουλαβέρας, Α., *Η παροιμιολογική και παροιμοιογραφική εργογραφία του Δημητρίου Σ. Λουκάτου*, Πορεία, Αθήνα 1994.
- Δουλαβέρας, Α., «Μια παροιμία της Ορεινής Κορινθίας: ‘Στο Λούζι βρέχει και στου Σαϊτά χιονίζει’». Συγκριτική εξέταση με άλλες νεοελληνικές παροιμίες», *Δελτίο Ιδρύματος Κορινθιακών Μελετών*, 25 (1999), σ. 73-77.
- Δουλαβέρας, Α., *Νεοελληνικός παροιμιακός λόγος*, Εκδοτικός οίκος Αντώνη Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2010.
- Δρακίδης, Γ.Δ., *Ροδιακά*, Τυπ. Βιτσικουνάκη, Αθήναι 1937.
- Ζαφειρίου, Ν., «Συμβολή εις τας εν Σάμω απαντώσας παροιμίας», *Αρχεῖον Σάμου*, Γ (1948-1954), σ. 133-141.
- Ζευγώλη-Γλέζου, Δ., *Παροιμίες από την Απείρανθο της Νάξου*, Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, Αθήναι 1963.
- Καζάρης, Γ.Ν., *Νισύρου Λαογραφικά*, Diary D.C., Νέα Υόρκη 1940.
- Κούβελας, Α.Δ., *Παροιμίες και παροιμιακές φράσεις του Ελληνισμού. Συλλογή-Καταγραφή-Ερμηνεία Α΄*, Θεσσαλονίκη 2018.
- Κρεκούκας, Δ.Α., *Τα προγονικά του καιρού εις την αρχαίαν, την μεσαιωνικήν και την νεωτέραν Ελλάδα*, Αθήναι 1966.
- Κριάρης, Α., *Πλήρης συλλογή Κρητικών δημοδών ασμάτων, ηρωϊκών, ιστορικών, πολεμικών κ.ά.*, Τυπογραφείο Φρατζεσκάκη Α.Δ., Αθήναι 1920.
- Lakoff, G.- Johnson, M., *Ο μεταφορικός λόγος. Ο ρόλος της μεταφοράς στην καθημερινή μας ζωή*, μτφρ. Όλγα Καλομενίδου, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2005.
- Λουκάτος, Δ.Σ., *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, Αθήναι 1952.
- Λουκάτος, Δ.Σ., «Παροιμιών πλατυσμοί («Prolongements» ou «Elargissements» des proverbes), *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου*, 13-14 (1960-1961), Εν Αθήναις 1962, σ. 148-203.
- Λουκάτος, Δ.Σ., *Νεοελληνικοί Παροιμιόμυθοι*, Ερμής, Αθήνα 1972.
- Λουκάτος, Δ.Σ., *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1992⁴.
- Μαλαβάκης, Ν., *Λαϊκή Μετεωρολογία*, Ενάλιος, Αθήνα 1997.
- Μαντζουράνης, Κ.Ι., «Λαογραφικά Βουρβούρων», *Επετηρίς των Βουρβούρων* (1925-1926), σ. 148-158.
- Μέγας, Γ. Α., «Μετεωρολογία», *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας*, [ανατ. τριών τευχών-ανατύπων από την Επετηρίδα του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών, 1939-1949], Αθήναι 1975, σ. 155-162.

- Μερακλής, Μ.Γ., *Παροιμίες ελληνικές και των άλλων βαλκανικών λαών (Συγκριτική εξέταση)*, Πατάκης, Αθήνα 2007¹⁰.
- Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, Μ., *Δένδρα-Φυτά-Άνθη στον λαϊκό πολιτισμό των νεωτέρων Ελλήνων*, Αθήνα 2006.
- Μινώτου - Γιαννοπούλου Μ. (Επτανησία Μ.), *Η καλλιέργεια της εξοχής στη Ζακυνθινή λαογραφία, Λαογραφία*, ΙΒ' (1938-1948), σ. 79-91.
- Παναρέτου, Α., «Κυπριακές γεωργικές παροιμίες», *Κυπριακαί Σπουδαί*, Θ (1945), σ. 77-112.
- Παπαδάκη, Ε., *Λόγια του Στειακού λαού*, τόμος Α', Τυπογραφεία «Βαλκανικής Λογοτεχνίας», Αθήναι 1938.
- Παπαδόπουλος, Α.Α., «Παροιμίες», *Αρχαίον Πόντου Β*, Αθήναι 1929, σ. 49-136.
- Περδίκας, Ν., *Σκύρος*, τόμος ΙΙ, Αθήναι 1943.
- Πολίτης, Ν.Γ., *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παροιμίες Α' - Δ'*, Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1899-1902.
- Πολίτης, Ν.Γ., *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παραδόσεις Α'*, Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1904.
- Πολίτης, Ν.Γ., «Μετεωρολογικοί μύθου», *Λαογραφικά Σύμμεικτα Γ'*, Δημοσιεύματα του Λαογραφικού Αρχείου, αρ. 6, Αθήνα 1931, σ. 1463.
- Πολίτης, Ν.Γ., «Δημώδεις παροιμίες και παραγγέλματα περί των μηνών του έτους», *Λαογραφικά Σύμμεικτα Δ'*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, αρ. 15, Αθήνα 1980, σ. 386-400.
- Πρωτόπαπας, Ι.Ν., «Τα προγνωστικά εν Βασσαρά», *Μαλιέβος*, 49 (1925), σ. 388.
- Σταμούλη-Σαραντή, Ε., *Από την Ανατολική Θράκη. Η Σύληβρία με τα γύρω της χωριά*, τόμος Α', Αθήναι 1956.
- Φραγκάκι, Ε.Κ., *Συμβολή στα λαογραφικά της Κρήτης*, Τύπ. Ιωάννου Γ. Γκούφα, Αθήναι 1949.

Ξενόγλωσση

- Argenti, P.P., Rose, H.J., *The Folklore of Chios*, Vol. II, Cambridge University Press 1949.
- Arora, S.L., «Weather Proverbs: Some "Folk" Views», *Proverbium*, 8 (1991), σ. 1-17.
- Brunt, D., «Meteorology and Weather Lore», *Folklore*, 57 (No2) (1946), σ. 66-74.
- Cronin, P., *Greek Popular Meteorology from Antiquity to the Present. The Folk-Interpretation of Celestial Signs*, The Edwin Mellen Press, Lewiston, NY 2010.
- Dundes, A., «On Whether Weather 'Proverbs' are Proverbs», *Proverbium*, 1 (1984), σ. 39-46.
- Frick, R.O., «Le peuple et la prévision du temps», *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, 26 (1926), σ. 1-21, 89-100, 171-188, 254-279.
- Granbom-Herranen, L., «How Do Proverbs Get Their Meanings? The Model of Interpretation Based on a Metaphor Theory», στο Nowowiesjki, B. (ed.), *Białostockie Archiwum Językowe* 10, 2011, σ. 47-67.
- Grzybek, P., «On whether weather proverbs are weather proverbs. Towards a fresh look at weather lore and meteo-prognostic paroemias», στο Soares, Rui & Lauhakangas, Outi (eds.), *9th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs, ACTAS ICP15 Proceedings*, AIP – IAP, Tavira 2016, σελ. 273-290.

- Hazen, H.A., «The Origin and Value of Weather Lore», *The Journal of American Folklore*, 13 (No50) (1900), σ. 191-198.
- Hulme, E.F., *Proverb Lore. Many sayings, wise or otherwise, on many subjects, gleaned from many sources*, E. Stock, London 1902.
- Kingsbury, S.A., Kingsbury, M.E., Mieder, W., *Weather Wisdom. Proverbs, Superstitions and Signs*, Peter Lang Publishing Inc., New York 1996.
- Mieder, W., *International Proverb Scholarship: An Annotated Bibliography*, Garland Publishing, New York 1982.
- Seitel, P., «Proverbs: A Social Use of Metaphor», στο Mieder, W., Dundes, A. (ed.), *The wisdom of many. Essays on the proverb*, The Wisconsin University Press 1994, σ. 122-139.
- Taylor, A., *The Proverb*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1931.
- Ting, N., «Chinese weather proverbs», *Proverbium Finnoise*, 18 (1972), σ. 649-655.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

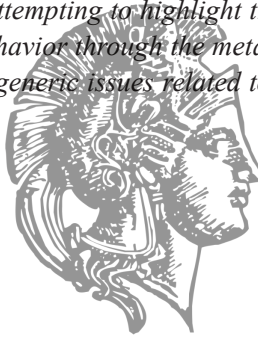
SUMMARY

GEORGIOS TSERPEΣ

From empirical observation to metaphorical use. The verb type ‘vrehei’ in modern Greek proverbial discourse

In the present study, proverbs from the digital repository of proverbs (Archive of Proverbs) of the Hellenic Folklore Research Centre of the Academy of Athens are examined, which are related to the phenomenon of rain. That is why the basic search term for the proverbs was the verb ‘vrehei’ (it’s raining). The approach followed focuses on various dimensions of the phenomenon, which are related to time, space, the prediction of weather phenomena and their interpretation, while simultaneously attempting to highlight the analogy between natural phenomena and human behavior through the metaphorical use of proverbs, with parallel reference to the generic issues related to the proverbial nature of the texts about weather.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ